

ЛИСТИ ІЛЬКА БОРЩАКА ДО КИРИЛА СТУДИНСЬКОГО

Ілько Борщак (1892—1959) належить до українських істориків, ім'я яких більше відоме за кордоном, ніж на Батьківщині. Спричинилося до цього й те, що, виїхавши 1919 р. до Парижа, волею обставин і родом занять він був спонуканий залишитися там до кінця життя, і те, що наукова концепція й політичні ідеали втілилися в нього в ідею Суверенної Соборної України. Як і в багатьох сучасників, це визначило його драматичну життєву долю.

У радянській історіографії І. Борщака або не згадували взагалі, або оцінювали різко негативно. Він мало відомий, незважаючи на те, що сорок років працював у ділянці українознавства, досліджував майже не вивчені теми — Європа й Україна, Франція й Україна, займався визначними посталями української історії доби Гетьманщини — Іваном Мазепою, Пилипом Орликом, віднайшов і опублікував ряд важливих правових політичних документів України, написав понад 400 наукових праць і публіцистичних статей. Лише останніми роками ім'я І. Борщака почало з'являтися в пресі¹.

Великі заслуги Ілька Борщака в дослідженні історії розвитку української державної ідеї XVII—XVIII ст., в ознайомленні широких кіл європейської, передової французької, наукової громадськості з історією і самим ім'ям України, в культурному зближенні українського й французького народів диктують сьгодні потреби повернути нашому суспільству ім'я та наукову спадщину цього історика. Сприяття цьому може також публікація листів Ілька Борщака за 1931—1933 рр. до академіка Кирила Студинського (1868—1941), який був у той час головою Наукового товариства імені Шевченка у Львові, а з 1935 р. очолював його філологічну секцію. Ці листи зберігаються в особистому фонді академіка К. Студинського у Центральному державному історичному архіві УРСР у Львові (далі — ЦДІА УРСР у Львові) — ф. 362, оп. 1, спр. 249, арк. 6—22. Вони містять багату інформацію про взаємини обох вчених, про їх автора, коло його наукових зацікавлень, діяльність, культурне, наукове й політичне середовище Парижа поч. 1930-х рр., славистичні інституції, про видання і науковців Франції, архівні знахідки й публікацію джерел. Цей період позначений великою творчою активністю І. Борщака, особливо жвавою співпрацею з НТШ, його виданнями, нарешті, драматичними подіями в житті обох кореспондентів. Щоб трохи наблизити до читача постаті цих визначних діячів на-

¹ Голобуцький В. Про одну легенду з історії України XVII ст. // Український історичний журнал (далі — УІЖ). — 1985. — № 4. — С. 132—140; Сергійчук В. Запорожці за Дунаєм, Віслою, Рейном // Всесвіт. — 1990. — № 6. — С. 158—166; Д ж е д ж у л а Ю., З а м л и н с ь к и й В., Ж у л и н с ь к и й М. Перша. Народна. Демократична. Угода та Констигуція Пилипа Орлика // Літ. Україна. — 1990. — 12 лип.; Д а ш к е в и ч Я. Р. Ілько Борщак (1892—1959) і його вклад в історіографію України // Вісн. Київського ун-ту. Іст. науки. — 1990. — Вип. 32. — С. 47—52. Поки стаття готувалася до друку, вийшло декілька перевидань творів І. Борщака: «Мазепа. Орлик. Войнаровський» (Львів, 1991); «Іван Мазепа. Життя і пориви великого гетьмана» (К., 1991) та ін.

шої культури, спробуємо коротко оглянути передісторію їхнього знайомства й листування.

Ілько Борщак народився 19 липня 1892 р.² у Херсонській губернії. Здобувши правову й історичну освіту в університетах Києва, Петербурга й Одеси, після сповненої пригод молодості — участі в першій світовій війні, кількох арештів і поранень — виїхав як секретар місії УНР 1919 р. на Мирову конференцію до Парижа. Все життя він поєднував політичну діяльність з інтенсивною працею історика та публіциста. З кін. 1930-х рр. викладав у Національній школі живих східних мов у Парижі (1939—1957), де був ініціатором створення українознавчої кафедри. Допомігав заснувати гурток українознавства в Парижі, Спілку українських громадян у Франції і видавав її орган «Українські вісті» (1926—1929), який публікував багато історичних матеріалів. З 1949 р. по 1953 р. був видавцем паризького українознавчого журналу «Україна», готував до друку твори української класики — «Марко Проклятий» О. Стороженка (1946), «Книги биття українського народу» М. Костомарова (1947), «Вибраний Кобзар» Т. Шевченка (1947), перший підручник української мови французькою мовою «Lectures ukrainiennes avec grammaire commentaire lexicque» (Paris, 1946).

Листування І. Борщака з львівськими діячами науки і культури припадає переважно на 1923—1933 рр., хоча його розвідки почали публікувати вже 1920 р., а остання книжка вийшла у видавництві «Червона калина» 1939 р. Ще на поч. 1920-х рр. статті про українсько-французькі взаємини з'являються у галицьких часописах — львівських «Громадській думці», «Ділі», «Громадському вістнику», станіславівському тижневику «Україна», коломийській «Українській праці»³. Часто публікують їх варшавські видання «Українська справа» й «Українська трибуна»⁴ (пізніше ці зв'язки перервуться⁵), віденська, празька й берлінська українська преса⁶. 1924 р., коли у Львові завдяки тодішньому голові НТШ К. Студинському почав виходити коштом

² Encyclopedie of Ukraine.— Toronto, 1984.— Vol. 1.— P. 277. Енциклопедія українознавства, одним з авторів перших томів якої був професор І. Борщак, подає як рік народження 1895-й.

³ Борщак Ілько. Гетьман Мазепа та тодішня французька преса // Громадська думка.— 1920.— № 189 (Передрук: Україна (Станіславів).— 1920); Українська справа на міжнародному конгресі двіста років тому назад (1728) // Укр. праця (Коломия).— 1922.— № 4; Франція й Україна. Проект збудування Запорозької січі на Рені (1735) // Там же.— 1922.— № 7; З нагоди роковин смерті Гетьмана Орлика (26 травня 1742) // Діло.— 1923.— № 47; «Ukrainica» Маркізи Помпадур: Бібліографічний етюд // Громадський вістник (Львів).— 1923.— № 43.

⁴ Борщак Ілько. Хмельниччина і тодішня французька преса // Укр. трибуна (Варшава).— 1921.— № 187—188; Франція й Україна. Козаки Б. Хмельницького під Дюнкіржем (1645 р.): По невіданим документах архівів Військового міністерства і Міністерства закордонних справ у Парижі // Там же.— 1922.— № 5; Данте й Орлик // Там же.— 1922.— № 22; Франція й Україна. Невиданий лист Юрка Хмельницького до Людовика XIV // Там же.— 1922.— № 24; Франція й Україна. Проспер Меріме про козаків // Там же.— 1922.— № 33; Франція й Україна. Козаки на галерах: По невіданим документам // Укр. справа (Варшава).— 1922.— № 4; Маніфест гетьмана Орлика до європейських урядів // Там же.— 1922.— № 6.

⁵ У листі до І. Кривецького І. Борщак 10.XI.1924 пише: «Аргіогі я не хочу писати ні в чому, що виходить в Варшаві...» (ЦДІА УРСР у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 984, арк. 23).

⁶ Борщак Ілько. Orlikiana: Опис невіданих документів про гетьмана Орлика, його родину і оточення // Хліборобська Україна (Відень).— 1922.— Т. 3; 1923.— Т. 4; Україна й французька дипломатія XVIII ст. // Нова Україна (Прага).— 1923.— № 3; Вержен і Україна // Там же.— 1923.— № 12; Гійом Левассер де Боплан, 1672.— 6.XII.1922 // Літопис політики письменства і мистецтва (Берлін).— 1923.— Кн. 1.— № 1; Бопланіана // Там же.— 1924.— Кн. 2.— № 17; Українські справи по «Gazette de la France» // Там же.— 1924.— Кн. 1.— № 6—7.

книгарні НТШ новий часопис історії і культури «Стара Україна», І. Борщак стає одним із постійних кореспондентів і палких прихильників цього місячника, про що свідчить його інтенсивне листування з Іваном Кривецьким — одним із редакторів часопису. Тут протягом 1924—1925 рр. опубліковано його статті «Анна Ярославна — королева Франції», «Пилип Орлик. Головні дати життя, акції і бібліографії», «Пилип Орлик. Вивід прав України», кілька розвідок із серії «Orlikiana», рецензії на них тощо. Усі ці рукописи щасливо збереглися серед редакційних матеріалів⁷.

У листах І. Борщак вітає появу першого номера «Старої України», детально аналізує зміст і концепцію журналу, радить у справах тематики, ілюстрування статей тощо і висловлює жаль, коли через брак коштів видання перестав виходити. «Я дістав Вашого милого листа з числом «Ст[арої] Укр[аїни]», — писав він І. Кривецькому 1924 р.⁸ на початку їхнього листування. — Це велика втіха для мене на чужині діставати такі числа. Ви влучно зрозуміли необхідність пійти назустріч широкій opinii таким журналом. Незнання власної історії було б однією із останніх причин нашої катастрофи. В цьому я переконався і як історик, і як політичний діяч. Ніколи не забуду, як оден з наших надніпр[янських] партатаманів щиро спитав «та який Орлик був гетьман? Він же ніколи не був на Україні...». 1931 р. у виданому в Парижі огляді української преси Борщак згадує про «Стару Україну», припинення видання якої «так болюче відчувається. Стільки друкується непотрібного. У статті, що появиться в «Revue historique» ціла низка праць зі «Старої України» обговорюється»⁹. Завдяки цьому виданню І. Борщак встановив дружні зв'язки з львівськими вченими — І. Крип'якевичем, В. Дорошенком, О. Барвінським, К. Студинським, трохи пізніше — з М. Андрусяком та В. Щуратом. Ще на поч. 1924 р. він просить Кривецького «передати моє привітання незнайомим мені особисто, але відомим по їх працям п. Крип'якевичові, п. Барвінському, п. Щуратові»¹⁰.

Того ж 1924 р. праці Борщака з'явилися і в Записках НТШ, які на той час стають основним науковим виданням у Львові. Публікуючи більші наукові праці з усім апаратом і джерелами, на яких так залежить історикові, змушеному друкувати свої статті здебільшого в пресі, вони відповідали вимогам Борщака. Тим більше, що Записки ВУАН та й інші східноукраїнські видання, з якими він підтримував контакти, наприкінці 1920-х рр. дедалі більше обмежувало цензурними рамками. Борщак, який, за його ж визнанням, діяв «на ґрунті Української Радянської Державності», скаржився, що «Записки ВУАН» вважають його твори про добу Гетьманщини «занадто самостійницькими». Хоча в Києві й Харкові в цей час друкується досить багато статей Борщака — у наукових збірниках ВУАН, «Бібліологічних вістях», журналі «Україна», «Життя і Революція»¹¹, у листі до І. Кривецького від 17 червня 1929 р. мовиться: «Та все це далеко від того, щоби задовольнити мене, бо справжні історичні роботи не вдається видрукувати. А як вдається, то невеликим розміром, як «Шведчина й французька дипломатія»¹², що надіслав мені М. С. Грушевський, яки від нього залежало, більше зробив би, та він не в фаворі [...]. Проте

⁷ ЦДА УРСР у Львові, ф. 402, оп. 1, спр. 4, арк. 18—21; спр. 5, арк. 89—90.

⁸ Лист не датований. Рукою І. Кривецького дописано: «Одерж[ав] 23.VI.1924» (Т а м ж е.— Ф. 309, оп. 1, спр. 984, арк. 6).

⁹ Там же.— Арк. 70. Див. також приміт. до листів № 5.

¹⁰ ЦДА УРСР у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 984, арк. 2.

¹¹ Борщак Ілько. Вольтер і Україна: За невиданими документами // Україна (Київ).— 1926.— Кн. 1; Пилип Орлик — книжник // Бібліологічні Вісті (Київ).— 1929.— № 2—3; Українська регіодіса в паризьких бібліотеках // Там же.— 1929.— № 4; Україна в творч. Луї Леже // Життя і Революція (Київ).— 1929.— № 2.

¹² Науковий збірник історичної секції Всеукраїнської АН за 1928 р.— К., 1928.

книжка «Наполеон і Україна»¹³ (значно доповнена новими матеріалами), прийнята до друку ДВУ ще в 1927, досі не друкується, бо... немає дозволу цензури, а ця не дає, бо в книжці надто вихвалюється Наполеон...»¹⁴. І пізніше, 30 вересня 1930 р.: «Кінчаю рукопис книги для «Черв[оної] Калини» про Григора Орлика. Час прийшов видати. Хотів я це все зробити на Україні, але неможливо, цензура проти: надто національне...»¹⁵ Чимраз важче стає Борщакові публікувати свої праці на Великій Україні: ідея української державності, якій була підпорядкована його і політична, і наукова діяльність, поступово стає позацензурною. Тоді тематика Мазепи й мазепинців зникає з наукових і популярних видань Східної України. «Цікава річ — за 12 років революції в Росії вийшло про Петра Великого 6 книг, 21 статті (я підраховував), а в Україні про Мазепу дві», — констатує І. Борщак у листі до Кревецького наприкінці 1929 р.¹⁶ А трохи пізніше: «Іронія долі захотіла, щоб Мазепа з'явився (в «Revue de Paris». — Г. С.) поруч з статтею Черчила, що мені самому в 1919 р. доводив, що жодної України не існувало [...] Невимовно радий я, що врешті Захід дізнається правду про Мазепу»¹⁷. І надалі ціла низка праць, присвячених гетьманові Івану Мазепі та його послідовникам, друкуватиметься у львівських і паризьких виданнях. 1931 р. в паризькому видавництві «Calmann-Hevy» у співавторстві з Рене Мартелем виходить книга «La vie de Mazepa»*, яка стала підсумком багаторічних пошуків у архівах Відня, Парижа та Лондона, французького Міністерства закордонних справ, у закритих приватних збірках і узагальненням історичних джерел та мемуарів, видань Д. Бангиш-Каменського і М. Костомарова. 1932 р. у львівському «Ділі» між І. Борщакком та М. Возняком розгортається дискусія щодо дати народження Івана Мазепи, про яку Борщак досить детально пише в листі до Студинського від 2 травня 1932 р. (№ 4). Історик підготував реферат для спеціальної академії НТШ, присвяченої гетьманові, — його опубліковано у 152 томі Записок, а потім видано окремою відбиткою. Того ж 1933 р. М. Рудницький здійснив авторизований переклад і написав передмову до перевидання французької книги «Іван Мазепа. Життя й порви великого гетьмана»¹⁸ — однієї з найкращих белетризованих біографій Мазепи.

Першими статтями І. Борщака, опублікованими в Записках, були: «Гетьман Пилип Орлик і Франція: сторінки дипломатичної історії» та «Звіdomлення Львєка Борщака з дослідів в архівах Західної Європи, переслане Укр[аїнській] Академії Наук у Київі»¹⁹. Вдумливий і скрупульозний дослідник і збирач, він майже щороку здійснює поїздки у різні європейські країни, метою яких є виявити документи, пов'язані з історичним минулим України XVII—XX ст. Працює в бібліотеках не лише паризьких — Національній, Мазаріні, Військового міністерства, Французької Академії, Палати депутатів, Обсерваторії; архівах Міністерства закордонних справ, Морському, Військового міністерства, Національному, Военному музеї, а й багатьох менших французьких міст, а ще — Лондона, Брюсселя, Гааги, Копенгагена, Кельна, Франкфурга, Ватікану, Гамбурга, Страсбурга й інших. Він хоче скласти «Історичний провідник України в Європі», який має бути «збіркою

¹³ Вийшла 1937 р. у Львові. Вперше опублікована французькою мовою: *Vorschak E. Napoléon et l'Ukraine // Revue des Etudes Napoléoniennes* (Paris). — 1922. — N. 8—9.

¹⁴ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 984, арк. 54 зв. — 55.

¹⁵ Там же. — Арк. 68 зв.

¹⁶ Там же. — Арк. 60 зв.

¹⁷ Там же. — Арк. 68.

* Уривки з «Життєпису Мазепи» протягом 1929 р. друкувалися у «Revue de Paris».

¹⁸ Видана 1933 р. у Львові накладом «Червоної Калини».

¹⁹ Записки НТШ. — 1925. — Т. 134—135. — С. 241—248, 79—136.

відомостей про городи західньої Європи так чи інакше зв'язаних з Україною (хто жив, або помер, музеї з українського погляду)»²⁰. Листи щоразу приносять звістки про все нові знахідки й відкриття: про автограф Шевченка в Польській бібліотеці в Парижі²¹, про українські джерела у віденських бібліотеках і архівах, «де до одної лише Хмельниччини є сила матеріалу»²², про мандрівки по Бельгії й Голландії²³ тощо. За задумом Ілька Борщака всі ці документи з його багатющого архіву мали бути передані до бібліотеки НТШ²⁴. Постійне піклування вченого про те, щоб усі українознавчі видання, що виходили в Парижі, та і в інших європейських містах, надходили до бібліотеки НТШ у Львові, він пояснює своєю щирою прихильністю й повагою до Товариства. «Я ніколи не забуду, що мої праці вперше з'явилися у виданнях Т[овариства] і [мені] Ш[евченка] і все від мене залежне для Товариства завжди зроблю»²⁵, — підкреслював І. Борщак при кожній нагоді.

Сьогодні залишається тільки жалкувати, що архів ніколи не потрапив до Львова і здогадуватися про причини цього. Очевидно, свою роль відіграли політичні причини, які в останній момент перешкодили також затвердженню професора Борщака дійсним членом НТШ у Львові*: посилення політичних репресій на Радянській Україні викликало в Галичині різку критику радянофільства; професор К. Студинський був усунутий від керівництва НТШ. Здивований відсутністю звісток від Студинського, в листопаді 1932 р. він ще раз звертається до Кривецького: «Бачив я у «Ділі» повідомлення про збори НТШ. Десь в січні, як можна так висловитися, виставив мою кандидатуру на дійсні члени через Др. Брику, якому я писав своє *curriculum vitae* etc. Потім якось наше листування перервалося. Чи не знаєте, як ця справа стоїть? Чи може раз в кілька років вибори? Я не знаю статуту Тов[ариства]...»²⁶ Очевидно, що небажання Товариства мати у своєму складі політично заангажованого діяча радянофільської орієнтації спричинило охолодження його взаємин із львівськими вченими. Про свою політичну діяльність І. Борщак пише доволі часто, але, може з огляду на цензурні міркування, не дуже конкретно. 18 квітня 1925 р. у листі до Кривецького він повідомляє: «Останніми часами вертаюсь до більш активного політичного життя [...] У всякому разі, «Ст[арій] Укр[аїні] ніколи не забуду і числіть на мене, звичайно, [...] не перешкоджувє цьому мої політичні переконання. Я про це Вам ніколи не писав, але, мабуть, Ви знаєте, що дію вже давно на ґрунті Укр[аїнської] Радянської Державности. Отже мені це не перешкоджувє писати в «Ст[арій] Укр[аїні]», бо справа ця національна для всіх нас. Але може це робитиме Вам утруднення. Тоді напишіть мені щиро...»²⁷ І, судячи з тону, напевно у відповідь на якісь закиди переконує у листі від 11 вересня 1926 р.: «Залишити наукову працю? Це неможливо, бо тим народжуються. І та політична галузь, де я працюю, тісно з цим зв'язана. А працюю-

²⁰ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 984, арк. 6.

²¹ Там же. — Арк. 37.

²² Там же.

²³ Там же. — Арк. 52.

²⁴ Раніше, 1924 р., Борщак планував інакше: «Рукописи мої, матеріали, листування з різними європейськими вченими — все це буде зложено в Бібліотеці Французької Академії і в разі моєї смерті має поступити в розпорядження Української Академії». (Записки НТШ. — 1925. — Т. 134—135. — С. 241).

²⁵ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 984, арк. 62 зв.

* Див. прим. до листів № 47. Борщак був обраний дійсним членом Європейського НТШ вже після другої світової війни.

²⁶ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 984, арк. 80 зв.

²⁷ Там же. — Арк. 35—35 зв.

вати тут треба, треба тут поставити укр[аїнську] справу. Я розумію, що Вам важко вдалі судити, що тут робиться, але невідоме Вам підкаже інстинт...»²⁸ [так у листі.— Г. С.]; аби уникнути непорозумінь, просить зняти зі своєї замітки про Хмельниччину, в разі її видрукування, присвяту В'ячеславі Липинському — «з огляду на наші ріжні політичні погляди...»²⁹ Проте не забуває подякувати йому у вступі до «Висову прав України»: «Цінні вказівки та поради щодо зв'язку концепції «Дедуції» з концепцією першого шведсько-українського союзу подав мені В. Липинський, якому на цьому місці складаю свою щиру подяку»³⁰.

Судячи з публікацій, відмінність політичних поглядів і погіршення особистих взаємин з галицькими науковцями не вплинуло істотно на друкування наукових праць І. Борщака у львівських виданнях.

Зв'язки Ілька Борщака зі Львовом після 1933 р. потребують дальшого дослідження і вивчення, очевидно, що виявлення й публікація листування історика з А. Крушельницьким, І. Крип'якевичем, В. Левицьким, І. Кривецьким та, можливо, з В. Барвінським, І. Бриком, В. Дорошенком, М. Рудницьким, В. Щурагом та іншими додадуть багато нових даних до характеристики вченого та його діяльності.

Листи служать також для характеристики їх адресата Кирила Студинського, який у той час очолював найвищу наукову інституцію Західної України — Наукове Товариство імені Шевченка (1923—1932), дійсним членом котрого був з 1899 р.

1924 р. за рекомендацією академіка А. Кримського обраний дійсним членом ВУАН, а 1929 р. — головою комісії з мови та літератури і членом історичної комісії ВУАН. Будучи прихильником ідеї єдності українського народу, Студинський у 1920-ті рр. дуже багато робив для встановлення і зміцнення наукових взаємин НТШ з ВУАН, обміну українознавчою літературою, досліджував зв'язки Східної та Західної України, чому присвятив багато праць. Досліджував історію мови і давньої української літератури, а також творчість М. Шашкевича, Т. Шевченка, І. Котляревського, І. Франка, В. Стефаника та інших. Після публікації на поч. 1930-х рр. статей «З побугу на Радянській Україні», «Радянська культура» та інших був змушений відійти від активної громадської діяльності. У 1939 р. став деканом філологічного факультету Львівського університету, 1940 р. обраний депутатом Верховної Ради УРСР, а в червні 1941 вивезений разом з Петром Франком, загинув за нез'ясованих обставин.

Публікуємо сім листів, виявлених при впорядкуванні фонду академіка К. Студинського після його повного розкриття:

- № 1 — 15 липня 1931 р.;
- № 2 — 7 серпня 1931 р.;
- № 3 — 30 березня 1932 р.;
- № 4 — 2 травня 1932 р.;
- № 5 — 24 червня 1932 р.;
- № 6 — 4 квітня 1933 р.;
- № 7 — 4 травня 1933 р.

У згаданій вище 249-й справі зберігається ще три листи, які торкаються другорядних питань, а саме: один лист від 8 серпня 1926 р., де Борщак докладно відповідає на питання Студинського про умови навчання в Паризькому університеті, оскільки син К. Студинського, Юрій, саме збирався приїхати туди студіювати економіку. Крім того, є ще дві поштові картки: від 31 серпня того ж року — про гоно-

²⁸ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 984, арк. 49 зв.

²⁹ Там же.— Арк. 37.

³⁰ Там же.— Ф. 402, оп. 1, спр. 4, арк. 96 зв.

рар за статтю і з проханням надіслати спогади К. Левицького та від 10 січня 1938 р.— з новорічним привітанням. Це картка із зображенням медичного факультету в кафедральному соборі в Монпельє.

Усі листи публікуються вперше, вони оригінальні, писані на кольоровому поштовому папері (блакитному, рожевому, фіолетовому), переважно з водяними знаками французьких фірм; лист від 30 березня 1932 р. писаний на сірій поштової картці з частково збереженою поштовою маркою Французької Республіки; лист від 4 травня 1933 р.— на фірмовому бланку *Cafe de Paris*, з гербом власника кафе Г. Клемандо. Зберігся один конверт — від листа з 24 червня 1932 р. На більшості листів хімічним олівцем вказано їх автора — Ілля Борщак, а також розмір, що свідчить, очевидно, про підготовку їх до публікації. Всі листи підписані автором: Ілько Борщак або І. Борщак. Орфографія листів повністю збережена, деяке редакторське втручання поширюється на пунктуацію.

Сьогодні вже маємо сказати певно, що слова з післямови до «Виводу прав України» Пилипа Орлика справедливі й щодо Ілька Борщака: «Нині, коли український народ повстав і, порвавши кайдани, в нових умовах творить своє вільне національне й соціальне життя, настав час згадати й шанувати словом і ділом тих, що всім знехтували для свободи рідного краю, що перші на Сході Європи повстали проти деспотії»³¹.

Галина СВАРНИК

№ 1

15 липня 1931[р.], Париж

Високошановний академіку!

Надсилаю при цьому три кліше для статті «Шевченко у Франції». ¹ На звороті їх я подав походження. Ці три французи ² немало причинилися для нашої культури у Франції.

Останнє число «*Slavonic Review*» вмістило мою розвідку про Англію й Україну ³ в минулому, але бібліотека товариства, певно, має цей журнал.

«*Revue Historique*» ⁴ має видрукувати мій довгий критичний огляд публікацій українських ⁵, що з'явилися від 1914 р. по за кордонами Росії. Очевидно, що там говорю, головню, про видання Т [оварист] ва й спеціально про Ваші праці.

Час від часу бачу Вашого сина ⁶, якому Париж пійшов у користь и який має симпатію своїх бувших професорів і славістів. Я мав нагоду бачити проф. Lescure'a ⁷, у якого Ваш син робив свою тезу. Lescure добре говорив про нього й, видно, взагалі тільки від його тези дізнався про Україну.

Прошу прийняти запевнення в цілковитій моїй пошані.

Ілько Борщак

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 362, оп. 1, спр. 249, арк. 9. Автограф.

³¹ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 402, оп. 1, спр. 4, арк. 76—77.

№ 2

7 серпня 1931[р.], Париж

Вельмишановний Пане професоре!

Дякую за милого Вашого листа, на який досі через різні клопоти не відповідав. Пишу тепер, бо саме сьогодні бачив Вашого сина, з яким говорив про справу, що Вас торкається, як видно буде далі.

Дякую за евентуальне видання моєї студії⁸, знаю, в яких тяжких умовах приходиться Вам працювати. Та мимо всього, Т[оварист]во високо несе свій прапор і я з великим інтересом слідкую за його діяльністю, бо ніколи не забуваю, що в його виданнях з'явилися вперше мої праці.⁹ Зрешту, не будучи його членом, вважаю себе духово з ним звязаним. Знаю також, чим Т[оварист]во Вам зобовязано.

Син Ваш дійсно людина серйозна, єдиний з нової генерації. Тішить мене, як я чув сьогодні, що незабаром вже добре улаштується тут. Таких людей тут потрібно.

Маю Ваші матеріали про Галичину й Україну¹⁰, які прочитав в один раз, присвятивши цьому добу. Це просто сенсаційні матеріали. Тепер зрозуміло все, бо досі ця доба була пуста. Превеликої ваги ці матеріали. Я напишу про них в «Monde Slave»¹¹ и, очевидно, не раз ними користатиму. Це справжня скарбниця. Прийміть всі мої гратуляції. Можете бути морально задоволені, бо такі праці переживають століття.

Тепер подам Вам приємну новину як для мене особисто, так і для нашої науки. З осені буду викладати в Сорбоні курс «Укр[аїнської] історії и цивілізації», а в Ecole des langues orientales¹² (у проф. Boyer)¹³ курс укр[аїнської] мови. Це вперше українознавство з'являється в вищій школі тут. Очевидно, самі розумієте, як це було важко через різні політичні обставини та дякувати треба тутешніх славистів, яких довгою працею вдалося ділом переконати. Я свідомий своєї відповідальности й вжитиму всіх зусиль, щоби виправдати довіря, бо буду в певній мірі науковим амбасадором. Саме тепер складаю плян своїх лекцій. Мило мені, що тими лекціями відновлю традицію франко-укр[аїнських] взаємин, над якими працюю.

Тепер ось що: пишете, що будете в Карлсбаді. У мене виникла думка, чи не приїхати Вам сюди, щоби вступити в особистий контакт з тутешніми славістами (Айзенман¹⁴, Легра¹⁵, Мейє¹⁶, Boyé¹⁷, Мазон¹⁸, якого вже знаєте). Ви є голова НТіШ, член академії, і така зустріч була б дуже корисна для нашої науки. Я все зазделегідь полагоджу й можу Вас запевнити, що знайдете найкращу зустріч. Можна буде улаштувати збори Слов['янського] т[оварист]ва¹⁹. Та ось Ваш син каже, що Ви збиралися в січні приїхати. Це, може, и краще, бо всі тоді тут будуть на місці. Напишіть мені, будь ласка, якої Ви думки про це. Півторкою, що всю технічну сторону я полагоджу, говорять всі слависти й по німецькому, не кажучи вже про російську мову. Знаючи тутешні обставини, вважаю такий контакт вельми цінним. Не забудьте, що Т[оварист]во Шевченка мусить плекати про звязки з Європою.

Прошу прийняти запевнення в цілковитій моїй пошані й відданости

І. Борщак

№ 3

30 березня 1932 [р.], Париж

Вельмишановний Кирилу Осиповичу!

В «Europe Centrale» (франц [узький] тижневик в Празі, орган чеського мін [істерства] зак [ордонних] спр [ав]) від 27/ІІ. с [ього] р [оку] я видрукував статтю про Паризьку Комуни на підставі листів Йоніна²⁰, за Вашою гарною працею. Одночасно я вказав коротко велику вартість цієї праці. Пишу Вам лише тепер, бо через хворість дружини я мав клопоти, свого часу не попрохав в редакції другого числа і не вислав його навіть до НТШ. Зрештую, Ваш син має бути в мене ціми днями й він дістане це число. Я матиму ще нагоду говорити про Вашу працю в другому франц [узькому] журналі. При цій нагоді вітаю Вас зі святами й прошу прийняти вислів моєї глибокої пошани.

І. Борщак

Р. S. Прошу привітати п. Брика

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 362, оп. 1, спр. 249, арк. 12. Автограф.

№ 4

2 травня 1932 [р.], Париж

Вельмишановний Кирилу Осиповичу!

Ваш перший лист прийшов в самий розпал недуги моєї бідної дружини²¹, а другий, такий теплий й щирий, вже по нещастю... Велико моє горе! Завжди тяжко втратити дружину, та що казати про дружину, з якою Ви 10 років працювали бік у бік! Ті, хто знали її, як Др. Пан [ейко]²² або Ваш син, знають її ролю в мому життї. Знали це й мої друзі, як Мазон, Айзенман, Легра та інші, що вшанували її в останній раз. Ця мужня жінка аж до кінця тримала та впала. Ще в перші дні у шпиталю за всім слїдкувала, була, між іншим, обурена, читаючи комедію, що затїяли біля Вас, а потім не витримала... Як виявилось, вже по смерті, Вона залишила мені листа на випадок нещастя. Лист короткий і ясний: «Як мені не суджено повернути, візьми себе в руки для Віри (донька), яка є моє продовження, й ти мусиш в мою пам'ять працювати на славу України».

Залишається схилити голову й виконати її заповіт, хоч, ох як це важко... Ви ж подумайте, нема рядка в моїх рукописах, що разом не обміркували, а ось сьогодні вийшла тут моя франц [узька] стаття, остання яку ми робили разом. Жорстока була для мене доля.

Поміж всіма листами Ваш, такий високий і повний людськості, глибоко зворушив мене й від усього серця дякую. Такі речі ніколи не забуваються.

Нема слів висловити Вам моє почуття з приводу Вашого дарунку, такого делікатного и сердечного, що так тепер рідко в часи занепаду повного українства. Дякую Вам і друзям, яких не знаю. Бо, дійсно, щоби поховати пристойно мою бідну дружину прийшлося витратити більше як 3000 фр.

Спасибі й друзям чужинцям, які прийняли це до серця й допомогли. Ще сьогодні Мазон одвідав мене й ми довго розмовляли.

Вам певно син передав мою думку з приводу комедії (настоюю на цьому слові), що затіяли з Вами. Все це не має жадного значіння*.

Повірьте, що це не є звичайна фраза, а моє глибоке переконання. Друковане слово має значіння у народів культурних, а у нас, з нашим гохштаплерством**, це просто графоманія. Знаєте, не здивуюся, як за рік за Вас ті ж самі люде писатимуть пеани. Це ж в нас традиційне. Згадайте Драгоманова, Франка, Грушевського... про саму справу навіть гідко писати мені. Це була б образа й для Вас і для мене. Ви стільки зробили, робите й зробіте, що можете сміло махнути на все рукою. Оповідав це я сьогодні Мазонові, жартуючи, бо інакше про це й говорити не можна. Він, очевидно, моєї ж думки. Шкода, як казав Ваш син, що це впливає на Ваше здоров'я. Повірьте, що не варт.

А що до того, що Ви сміло як голова НТіШ тримали науковий звязок з пнем нашого народу, Вам — честь. У найгірші часи царату народу це робили (Ваша ж праця остання це показує), а що ж тепер?

Повірьте, що коли я пишу, що це все комедія, то це від самого серця пишу. Власно комедія, тільки гоголівська, що сміється над самими собою. Бо що ж варта нація, коли голова найвищої наукової установи є таким, якого нараз вони виставляють? Бідні дурні! І не тому не будемо мати свою державу, що вороги, а тому, що такі друзі... Др. Пан[ейко] тої ж думки: ми роками тут клянемо дурне краєве життя, поміж яким Ваш казус оден з найкращих.

Справа з Сорбонною на цей рік залежалась в мін[істерст]ві, університет дав свою згоду й треба чекати. Очевидно, що й я не трачу надії Вас побачити, вже без бідної моєї жінки.

Ваш син в час мого нещастя виявив себе в найкращий спосіб. Я мав з ним нагоду за ці часи багато розмовляти й скажу Вам, що й Др. П[анейко] і я покладаємо на нього великі надії. Головне, що він солідний й серйозний й немає в ньому клятого гохштаплерства й бессервіссерства*. Людина, що шукає де тільки можна чомусь навчитися, а не як наші, вибачьте, сопляки, неуки, не думають, що все знають... Дай йому доля щастя... Він це заслуговує. Перший доктор Сорбони — українець [ь], після 17 віку, він достойно тут репрезентує нашу націю. Париж багато йому допоміг, бо я памятаю добре його, як приїхав і тепер. Його проект про Жида надзвичайно слушний. Та, взагалі, це європейец [ь].

Історична секція прислала мені листа, прохаючи виготовити реферат для академі [ї] в честь Мазепи²³. Я відповім пізніше. Я це зроблю — дам синтетичну наукову характеристику. Пилом [?] же немає 300 років. Ви читали мою статтю²⁴. Відповідь п. Возняка²⁵ нічого не відбірає в моїх аргументах. Я не думаю більше полемізувати, бо п. Возняк²⁶ не в курсі цих справ, а в даних умовах не варто відповідати, щоб не вийшло особистої полеміки, якої не хочу, бо шаную п. Возняка. Які ж це наукові авторитети Пасек²⁷, або Норблен?²⁸

Потім п. Возняк сумнівається навіть, чи Орлик²⁹ учився в Києві, коли це

* Тут і далі підкреслення в оригіналі.

** Від Hochstapler (нім.) — авантюризм, шахрайство.

*** Від Besserwisser (нім.) — всезнайство, зарозумілість.

Ілько Борщак. Поч. 30-х рр.

загально відома річ, навіть вірші складав у академії. А «Галата» — це не монастир в Ясах, а дійсно Галац... Що тут спорити, як Орлик ясно пише в дневнику³⁰, що в 1722 р. молився в Галаці на могилі Мазепи?

При нагоді прошу запитати п. Свенцицького³¹, чи дістав він мої пам'ятки про Мазепу для вистави, які я йому післав замовленим листом, чи вони на цензурі. Там коштовні для мене пам'ятки.

Казав мені п. Юрко, що Ви особисто говорили з п. Левицьким³² в справі гонорару за мою статтю, яка має з'явитися. Дякую і за це. Розумію, що Вам тепер мало приємно говорити в цих справах і я напишу сам листа до відділа. Бо, як я писав вище, нещастя моє зовсім зруйнувало мій бюджет.

Сподіваюсь ще мати нагоду не раз листовно розмовляти з Вами про наші болячки, а поки-що, залишаюся з подякою й прошу Вас заховати моральний спокій, навіть як напишуть, що Ви вкрали катедру Юрія.

Ваш І. Борщак

Р. С. Нещастя, що зустрінуло мене, перевернуло до гори всю мою біжучу працю. Матиму ще довго різні клопоти в зв'язку з цим і не швидко ще увійду в колею життя, але без доньки й праці напевно не пережив би цього нещастя.

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 362. оп. 1, спр. 249, арк. 13—16. Автограф.

№ 5

24 червня 1932 [р.], Париж

Вельмишановний Кирило Осиповичу!

Даруйте, що так пізно відповідаю на Вашого листа: емігрантського життя клопоти перешкоджають.

Отже, значить мета таки досягнута й Ви залишили Наук[ове] Тов[ариство]. Не сумніваюся, що особисто Вам від цього буде легше, але не для Товариства й, значить, не для нашої наукової організації. Все це такий сором, така ганьба, що я просто ставлю крапку. Скажу тільки одне — це символ цілої нашої сучасної справи. Характерно, де найбільш від цього радіють: в найганебнішій й найпаскуднішій газетці, в «Тризубі»³³. Очевидно, cui prodest*...

Дякую сердечно за щирі Ваші вислови и по адресі покійної моєї дружини, й мені особисто. В часи повного одичання українства Ви у мому горю виявили таке серце, що я ніколи цього не забуду.

З нетерпінням чекатиму появи Вашої монументальної праці, яка, з того, що пишете, мусить бути просто ревелюційною. Зрештую, це вже видно було й з документів, що їх Ви видали. Маєте рацію, це єдине, що залишається по віки, все інше ranitas ranitatis**.

* Кому вигідно (лат.).

** Суета сует (лат.).

Робите порівняння теперішніх українців з минулими. Та в тому ж й ціле наше лихо. Коли я писав у «Monde Slave» свою студію про укр [аїнський] рух у XIX в.³⁴ я закінчив її: «les shefs du mouvement ucrainien au XIX s. ont été, presque tous, des hommes éminents, estimés de l'Europe en général, autant pour leur moralité, pour la dignité de leur vie que pour leur science et leur talent... Ce n'était pas, croyons nous, simple hasard... Un mouvement national est avant tout un apostolat, une conquête spirituelle, et les idées sont en grande partie ce que les font les hommes qui les propagent, elles valent ce que ces hommes valent aux mêmes»*. А тому, що скрізь тепер в нас брехня й гохштаплерство, тому так і справа стоїть. Досить. Dixi et animum efflari**.

Ну, очевидно, що це просто злочин перед народом нехтувати УСРР. Зрештою, Ви знаєте мої погляди. Колись я їх активно провадив. Від років я залишив під цим оглядом активну роботу, але, розуміється, погляди мої залишились ті ж. Навпаки, кожний рік, що проходить, тільки підтверджує мені, що я не помилявся. Те, що видала УАН за 10 років одне варто в 100 разів більше, ніж ціла так звана «політика» й на еміграції, й на західних землях.

Сподіваюся все ж колись мати велику приємність особисто Вас побачити й сказати Вам більше, ніж в листах. Сина Вашого я часто бачу й кожного разу переконуюся, що він росте духовно. Немає для мене жодного сумніву, що з нього вийде вельми корисний працівник для нашого народу й то в ділянці, яка досі була зовсім занедбана. Ще позавчора зустрів його в одній бібліотеці, де він працював. Дай Боже йому здійснити всі його наміри.

Хоч Ви й залишили провід в Товаристві, але для мене Ви там залишаєтесь й тому триматиму завжди в курсі моїх справ, що торкаються Т[оварист]ва. Насамперед, дякую (бо без Вас цього б не було) за надсилку мені 20 дол., які я дістаю три рази тому. Листа жодного ще не одержав, але це мусить бути зачіт; як судити з Хроніки Т[оварист]ва, гонорар тепер 13 1/2 дол. з аркуша. Коли саме появиться стаття, так і не знаю.

Живеться мені особисто невесело. Дочку я рідко бачу, вона в школі, яку оце кінчає в липні, буде далі вчитися в Ecole Normale³⁵. Працюю зі всіх сил, щоби не забути, а забутиися, але це не завжди досягається.

Я кінчаю тепер одну книгу на франц[узкій] мові. Віднайшов тут я недавно знамениту річ, але, мабуть, без користи для нашої науки, через сучасні кляті обставини. Річ ось у чому: Ви, очевидно, знаєте Василя Горленка³⁶. Раніше, крім його книг, нічого про нього не знали, вже листи його до Мирного³⁷, які видала УАН, були ревеляцією. Тепер уявіть собі, що один мій знайомий франц[узкій] письменник³⁸, що був інтимним приятелем Горленка, має від нього 180 листів за часів 1900—1907 рр. Я ці листи прочитав: це знаменитий матеріал і для характеристики Горленка й для українства й — що не менш важно — для політичного і літературно-

* «Керівники українського руху в XIX ст. майже всі були людьми, які були поважаними в Європі, насамперед за свій моральний рівень, за гідне життя, здібності, знання, таланти... Це не є, думаємо, проста випадковість... національний рух є передовсім апостольством, духовним надбанням, а ідеї є здебільшого такими, як люди, що їх пропагують, вони вартують стільки, скільки варті самі ці люди» (франц.).

** Я сказав і полегшив душу (лат.).

го життя Росії. Горленко, як член редакції літературного відділа «Нов [ого] Времени»³⁹, був добре в курсі всього. Листи писано рос [ійською] мовою й франц [узькою]. Не кажу вже про стиль — це шедевр епістолярний. З усіх листів видно, який це був укр [аїнський] патріот і відчиняється вся драма його життя. Видання просто зразкове для «Русько-українського архіва»⁴⁰ Т [оварист] ва (очевидно, з вступом, примітками і т. д.). Одне з рідких видань, яке зі зміста цікавить і росіян, і французів, взагалі, славянознавців. Тільки... адресат Горленка, людина вже у віці й, натурально, хотів би за життя своє побачити ці листи в друку. Він дав би мені їх під умовою, як видання не затягнулося б. А що я знаю, що це сьогодні річ безнадійна, то не можу скорити [с] тати. Можете уявити собі мій настрій. Людина може померти і так пропаде для нашої науки такий матеріал. Горленко пише про свої зносини з Костомаровим, про побут у Львові, про «Діло», про Сембратовича і т. д. Крім Вас нікому не пишу про це, а Вам лише, щоби полегчити свою душу.

Як би, шановний Кирило Осиповичу, Вам була нагода побачити І. Свенціцького, будь ласка, запитайте його, чи скінчилася Мазепина виставка й чи він вислав мені матеріяли, що їх я післав йому для виставки. Боюся, щоб десь не зникли в дорозі.

Поки стискую Вашу руку й бажаю Вам здоров'я та успішної праці

І. Борщак

P. S. Чи читали Ви посмертну книгу Микити Шаповала⁴¹ «Ляхоманія»?⁴² Вона, мабуть, є в товаристві.

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 362, оп. 1, спр. 249, арк. 18—20. Автограф.

№ 6

4 квітня 1933 [р.], Париж

Високоповажаний Кириле Осиповичу!

Давно вже не писав Вам, але через Вашого сина Ви, певно, в курсі моїх «діл і днів». Тому що згадав п. Юрія, мушу ще раз півторитися й ствердити, що можете радуватися такому синові, особливо на ниві української нікчемності...

Пишу Вам, щоби насамперед, віддякувати за появу «Шевченко у Франції», що, знаю, завдячує Вам. Видано пристойно й можна буде сміло показати вченим тут, бо не один з них зв'язаний був з особами, про яких я писав. Будь ласка, передайте мою подяку також і п. Гординському⁴³, який, знаю від п. Юрія, клопотався біля статті.

Одержав я також і доклад про Мазепу. Перехід томів «Записок» на випуски, вважаю нефортунним, по багатьох причинах, але це вже не моя справа.

Як писав мені Кревецький⁴⁴, НТШ припинило видачу гонорарів (варт було «шуміти» стільки, щоб прийти до сього), але радить написати Відділові*, може мені заплатять. Зайве казати, скільки я числив на цей го-

* Відділ, президія НТШ.

норар, бо життя тут відомо яке... а дочка росте. У Відділ я напишу офіційно, але прошу й Вас, як можете, дечого зробити. Я свого часу, завдяки Вам дістав 20 дол. авансу. Коли НТШ платить ще стільки, скільки платило за Вас, то за $66 + 33 = 99$ стр. мені належало б щось біля 83 дол., без 20, робить поважну суму. Вибачайте, що турбую Вас цім.

Як Ваша праця?

Я читав недавно доклад в т [оварист] ві славістів, де був і п. Юрій та Д-р Панейко. Це доклади зачинені й публіка там лиш по запроханню. Meillet вельми хворий й ледве чи видужає. Велика шкода й для науки, й для нас. Я передав до «Monde Slave» велику розвідку — критичну бібліографію Усгаїніка аж з X в. до наших днів.

Кінчаю листа й бажаю Вам добрих свят, для мене сумних роковин.

Відданий Вам

І. Боршак

P. S. Дочка моя — стипендіантка франц [узького] уряду — приїде на свята. Через два роки матиме диплом вчительки.

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 362, оп. 1, спр. 249, арк. 21. Автограф.

№ 7

4 травня 1933 [р.], Париж

Вельмишановний Кирило Осиповичу!

Я від деякого часу мандрую по франц [узькій] провінції, де маю доручення наукове: віднайти деякі матеріали в архівах. Перед відіздом дістав Вашого, як завжди милого листа. Сумно чути, що справи НТШ так эле стоять і, мабуть, будуть ще гірше. Що ж *quem Jupiter vult perdere* *... Я свого часу писав п. Левицькому в справі 60 доларів мого гонорару⁴⁵ (двадцять я дістав від Вас, разом було 80), але відповіді жадної не мав, принаймні з Парижа мені пишуть, що там нічого немає. А я так потрібую грошей... Вже не знаю, що робити, бо писати знову мені неприємно. Як Вам не встигнеться через своїх людей вплинути на відділ, мабуть довго не побачу грошей.

Спасибі за милі слова про «Шевченко у Франції» и відносно того, що писали про вибори. Це якийсь *pop sens*, що не історична секція, а філологічна мусить ставити питання про мої вибори⁴⁶. Припускаю, що тут грає ролю обставина зовсім не наукового характеру. Ну, якось буде...

Я виправляю тепер коректу великої розвідки для «Monde Slave», над якою працював 15 років: критичний огляд закордонної Україніки⁴⁷, який вилився в справжню дисертацію. Очевидно, як вийде окремо, пришлю Вам. Це одна з моїх праць, яка залишиться.

Бачу, що Ваша праця посовується швидко й бажаю Вам довести її до кінця. Нею всі будемо користатися.

Адреса моя паризька та ж. Сина Вашого давно не бачив.

Щиро здоровлю Вас.

І. Боршак

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 362, оп. 1, спр. 249, арк. 22. Автограф.

* Кого Юпіте хоче погубити... [спершу позбавляє розуму] (лат.).

ПРИМІТКИ

1. Ілько Борщак. Шевченко у Франції: Нарис із історії французько-українських взаємин // Пр. коміс. шевченкознавства НТШ. — Львів, 1933.
2. «Ці три французи...» — йдеться про кліше фотографій французьких учених, згаданих у статті. Леже Луї (1843—1923) — засновник французької наукової славистики, професор славистики в Сорбонні, Колеж де Франс, Школі східних мов, Військовій академії. Під впливом статей і контактів з М. Драгомановим зацікавився українською народною творчістю і літературою, зокрема творчістю Шевченка (про роль Л. Леже в історії французько-українських взаємин див.: Борщак І. Україна в творах Луї Леже // Життя і Революція (Київ). — 1929. — № 2). Мальон Бенуа (1841—1893) — теоретик соціалізму, один із засновників соціалістичної партії. Засновник і редактор журналу «Revue Socialiste». Склав бібліографічний огляд публікацій Драгоманова в Женеві, видав п'ять томів «Історії соціалізму» (1884). Дені Ернест (1849—1921) — французький історик-славист, викладав в університетах Гренобля, Бордо, з 1896 — в Сорбонні. У 1920 р. заснував при Паризькому університеті Інститут слов'янських досліджень, засновник першого славистичного місячника «Le Monde Slave» у Парижі, № 11 якого за 1928 р. був повністю присвячений Е. Дені.
3. «Slavonic Review» вмістило мою розвідку про Англію й Україну: Early Relations between England and Ukraine // The Slavonic and East European Review (Londres). — 1931. — Т. 10, N 28. — P. 138-160.
4. «Revue Historique» — один з найстаріших французьких наукових історичних часописів. 1924 р. почав виходити в Парижі як продовження «Bulletin de l'Institut pour l'etude de l'Europe sud-orientale».
5. «...Огляд публікацій українських...» — опублікований в Histoire de l'Ukraine. Publications en langue ukrainienne. Parues en dehors de l'U.R.S.S. // Revue Historique (Paris). — 1939. — Т. 186. (1939 р. праця вийшла в Парижі окремою відбиткою). У бібліотеці ЦДІА УРСР у Львові зберігається примірник, подарований митрополитові А. Шептицькому з присвятою автора: «A s. P. Monseigneur André Scherpyzky. Hommage respectueux de l'auteur». І. Борщак.
6. Студинський Юрій (1903—1965) — економіст і публіцист, студював у Відні, Граці, Парижі, працював у Львові, Кенігсберзі, з 1945 — професор Українського вільного університету в Мюнхені. Автор праць і статей на загальноекономічні теми, про економіку України, кооперацію; переклав українською мовою праці французького економіста Ш. Жіда «Програма кооператизму» (1934), «Солідарність» (1938) та інші. Співробітник українських, французьких, німецьких газет.
7. Лесюр Ж. — професор економіки юридичного факультету Сорбоннського університету.
8. «Дякую за евентуальне видання моєї студії...» — йдеться, очевидно, про статтю «Шевченко у Франції».
9. «...В його виданнях [НТШ] вперше з'явилися мої праці» — ймовірно, що Борщак має на увазі журнал «Стара Україна».
10. «Маю Ваші матеріяли про Галичину й Україну» — йдеться про книжку К. Студинського «Галичина й Україна в листуванні з р. 1862—84 (Київ—Харків, 1930)».
11. «Le Monde Slave» — місячник слов'янознавства у Парижі, відновлений 1924 р. під редакцією професора Сорбонні Луї Айзенмана.
12. Ecole Nationale des Langues Orientales Vivantes (Національна школа живих східних мов) — відомий інститут у Парижі, де поряд з багатьма екзотичними мовами вивчалися також східноєвропейські, у тому числі всі слов'янські мови.
13. Буас Поль (1864—1949) — відомий славист, директор Національної школи живих східних мов, ініціатор створення у ній кафедри українознавства.
14. Айзенман Луї — професор Сорбоннського університету, редактор славистичного журналу «Revue du Monde Slave».
15. Легра Жюль — професор, який очолював у 1930-х рр. славистичну кафедру Сорбоннського університету.
16. Мейє Антуан (1866—1936) — французький славист, один із засновників українознавства у Франції, професор Практичної школи найвищих знань, Колеж де Франс. Очолював французьку соціологічну школу.

17. Бойє П'єр — французький історик, дослідник життя і діяльності Станіслава Лещинського. Основна праця — «Un roi de Pologne et la couronne ducal de Lorraine (Paris, 1898). Остання праця — «La cour Polonoise de Luneville» (Nancy; Paris; Strasbourg, 1926) — вперше подає французькою мовою відомості про Григора Орлика за архівними записками І. Борщака.

18. Мазон Андре (1881—1967) — французький філолог-славист, завідувач кафедри славістики в Колеж де Франс, керівник Слов'янського інституту в Парижі, член НТШ у Львові, з 1928 р. член АН СРСР. Співредактор журналу «Revue des Études Slaves». Автор праць про Марка Вовчка, «Слово о полку Ігоревім».

19. Товариство славистів у Парижі.

20. Йонін Аркадій — український громадський діяч, член Полтавської і Харківської громад. У 1870—1871 рр. був у Парижі, свідок подій Паризької Комуни, порівнював її із Запорізькою Січчю. Листувався з М. Драгомановим, М. Бучинським, В. Навроцьким. Детальніше про нього див. у книжці К. Студинського «Галичина й Україна в листуванні з р. 1862—84».

21. Дружина І. Борщака — Софія фон дер Ляуніц (1891—1932) — громадська діячка, перекладач. Опублікувала перший повний переклад поеми Т. Шевченка «Єретик» (здійснений разом з Рене Мартелем): *Le Jean Hus de Ševčenko // Le Monde Slave.*— 1930 (Mars).

22. Панейко Василь (1883—1956) — громадсько-політичний діяч і журналіст, діяч Національно-демократичної партії, редактор журналу «Молода Україна» (1905), співробітник «Діла» (з 1907), його редактор (1912—1918) і співредактор «Літературно-наукового вістника» (1908—1914), член делегації на Мирну конференцію в Парижі 1919 р. Заступник голови УНР, голова ЗУНР (1920), після 1925 р. кореспондент «Діла» у Франції. У 1930-х рр. відійшов від українського політичного життя.

23. «... Реферат для академії в честь Мазепи» — 11 вересня 1932 р. заходом історико-філософської секції відбулась академія НТШ з рефератами доктора М. Андрусика та професора І. Борщака, реферат якого прочитав директор музею НТШ доктор Я. Пастернак.

24. «Ви читали мою статтю» — йдеться про статтю «Коли народився Мазепа?» (Діло.— 1932.— 24, 26, 27 квіт.).

25. «Відповідь п. Возняка...» — там же.— 1932.— 28 квіт.

26. Возняк Михайло (1881—1954) — український літературознавець, академік АН УРСР (з 1929), автор праць з історії давньої української мови і літератури, міжслов'янських культурних взаємин.

27. Пасек Ян Христом (бл. 1630—1701) — сучасник І. Мазепи, на спогади якого покликається І. Борщак у книзі «Іван Мазепа» (Львів, 1933). Про їх автора див.: *Korbut H. Literatura polska.*— Warszawa, 1929.— Т. 1.— С. 531.

28. Норблен — йдеться про ескізи до портрета гетьмана Мазепи з фондів Паризької національної бібліотеки, опубліковані Норбленом у каталогах праць: *Notice nécrologique sur J. P. Norblin.*— Paris, 1830; *Fr. H. (Hillemacher). Catalogue des estampes... de J. P. Norblin.*— Paris, 1848.

29. Орлик Пилип (1672—1742) — генеральний писар Війська Запорізького, сподвижник Івана Мазепи. Після Полтавської битви 1709 р. в Туреччині був проголошений гетьманом. Брав участь у розробці першої, справді демократичної конституції України (1710).

30. «...Орлик ясно пише в дневнику...» — «Діярій гетьмана П. Орлика», т. 1 якого опублікований Я. Токаржевським-Карашевичем у «Працях Українського Наукового Інституту» (Варшава, 1935.— Т. 17).

31. Свенціцький Іларіон (1876—1956) — український філолог і мистецтвознавець. Директор (1905) Національного музею у Львові. Автор досліджень з мовознавства, книгознавства та мистецтвознавства.

32. Левицький Володимир (1872—1956) — український математик, голова НТШ (1932—1935), викладач Українського таємного університету, професор математики Львівського університету (з 1939). (Фонд В. Левицького зберігається в ЦДІА УРСР у Львові (ф. 771).

33. «Тризуб» — український тижневик у Парижі, орган Союзу українських еміграційних організацій у Франції в 1920—1930-х рр.

34. «Коли я писав... свою студію про укр. рух у XIX в. ...» — праця Elie Borschak Le Mouvement national Ukrainien au XIX-e siècle // Extrait du «Monde Slave». — 1930 (Octobre—Novembre—Decembre). — P. 37-42.
35. Ecole Normale — тут: середній педагогічний навчальний заклад у Франції.
36. Горленко Василь (1853—1907) — літературний критик і мистецтвознавець, співробітник журналу «Киевская Старина», автор праць про українських письменників, художників, кобзарів, лірників. Був у дружніх стосунках з М. Костомаровим, М. Заньковецькою, Панасом Мирним, Б. Грінченком.
37. Листи Василя Горленка до Панаса Мирного видала Євгенія Рудинська. (К., 1928).
38. Рош Дені (1868—1951) — французький письменник, літературний і мистецький критик, автор монографій про українських художників Д. Левицького та В. Боровиковського.
39. «Новое Время» — щоденна газета, виходила в Петербурзі (1868—1917). В. Горленко співробітничав у літературно-мистецькому додатку до неї, робив огляди нових видань творів українських, російських і французьких письменників.
40. «Українсько-руський архів» — серійне видання Археографічної комісії НТШ (з 1905). Протягом 1905—1914 рр. вийшло 10 томів.
41. Шаповал Микита (1882—1932) — політичний і громадський діяч, публіцист, соціолог, письменник; видавець і співредактор журналу «Українська Хата» (1909—1914), один з організаторів і лідерів УПСР, голова Українського національного союзу (1918—1919), член уряду Директорії (1918—1919), секретар дипломатичної місії УНР в Будапешті (1919—1920), голова Українського громадянського комітету (1921—1925); видавець і редактор місячника «Нова Україна» (1922—1928); автор близько 60 публіцистичних праць.
42. Книга М. Шаповала «Ляхоманія» вийшла в Празі 1931 р.
43. Гординський Ярослав (1882—1939) — український історик літератури, філолог, письменник, журналіст, працював у філологічній секції НТШ. Викладав у гімназіях Львова, Коломиї, читав лекції в Українському таємному університеті у Львові (1922—1923). Частина рукописної спадщини Я. Гординського зберігається в ЦДІА УРСР у Львові (ф. 364).
44. Кревецький Іван (1883—1940) — бібліограф, бібліотекар НТШ, редактор журналу «Стара Україна» (1924—1925), автор праць з історії Галичини, української мемуаристики, бібліографії, матеріалів про українські некрополі.
45. Листи І. Борщака у справі гонорару за статтю «Шевченко у Франції» (1922—1923) зберігаються у фонді В. Левицького (ЦДІА УРСР у Львові, ф. 771. оп. 1, спр. 26).
46. «...Філологічна [секція] мусить ставити питання про мої вибори» — насправді І. Борщак був обраний дійсним членом НТШ на засіданні історико-філософської секції 19 жовтня 1935 р., проте не затверджений Президією (див. протокол засідання Виділу від 23 жовтня 1935 р.: ЦДІА УРСР у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 35, арк. 297 зв.); аж 18 січня 1939 р. іменований членом-кореспондентом Комісії нової історії України НТШ (там же, оп. Іт., спр. 44, арк. 31 зв.— 32).
47. «...Огляд закордонної України...» — вперше надрукований у журналі «Revue du Monde Slave» (1933), потім вийшов окремою відбиткою: L'Ukraine dans la littérature de l'Europe Occidentale. — Paris, 1935. Окремі епізоди цієї праці були опубліковані (Європа про українську мову XVI—XVII ст. // Рідна мова. — 1933. — Ч. 2. — С. 47—50; Європа про українську мову XVII—XVIII ст. // Там же. — Ч. 8. — С. 263—266).